

De Gallo-Romeinse aanwezigheid in Adegem en Maldegem

Hugo Thoen & Wim De Clercq

met de medewerking van Johan Rommelaere,
Jacques Semey en Guy Van Der Haegen

1. Inleiding

Tot voor enkele jaren werd de Gallo-Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland als vrijwel onbestaande beschouwd. Luchtfotografisch onderzoek van J. Semey (Evergem), enkele toevalsvondsten en de opgravingen van het militaire kamp te Maldegem-Vake, brachten een serieuze kentering teweeg in dit vrij pessimistische beeld.

Recent onderzoek leidde tot de lokalisatie van een groot aantal nieuwe Romeinse sites in het Meetjesland. Ursel, Knesselare, Lovendegem, Evergem, Zomergem en vooral Merendree en Aalter leveren daarvan doorslaggevende bewijzen. Ook Maldegem en Adegem blijken een niet onbelangrijke Gallo-Romeinse aanwezigheid te hebben gekend. In deze bijdrage willen we de verschillende sites in deze twee gemeenten voorstellen, waarbij we een verklaring trachten te geven voor hun lokalisatie, het verspreidingspatroon en de relatie tot het regionale occupatiepatroon. We zullen ook, aan de hand van enkele concrete vondst-complexen, wat dieper ingaan op de Gallo-Romeinse materiële cultuur zoals die uit de bodem tot ons komt. Een ander aspect, namelijk de bijdrage van de natuurwetenschappen in het archeologisch onderzoek, komt aan bod in de hierna volgende studie van J. Bastiaens en C. Verbruggen over het onderzoek van botanische resten van het Romeinse kamp van Maldegem-Vake.

We willen echter wel benadrukken dat het hier voorgestelde Gallo-Romeinse bewoningspatroon echter maar een minimale reflectie is van het oorspronkelijke patroon. Het is immers zo goed als zeker dat talrijke sites reeds werden vernield door bebouwing, wegeaanleg enz., vooral in de huidige dorpskernen. Anderzijds hopen we in de toekomst nog een aantal tot nog toe ongekende sites aan het licht te kunnen brengen.

2. Verband tussen bodem en bewoning. Relatie tot het regionale Gallo-Romeinse occupatiepatroon. *Fig. 1*

Niet zelden werd de inplanting van Gallo-Romeinse sites bepaald door factoren van landschappelijke en bodemkundige aard. De fysische eigenschappen van een welbepaalde regio vormden immers de basis waarop de economie was

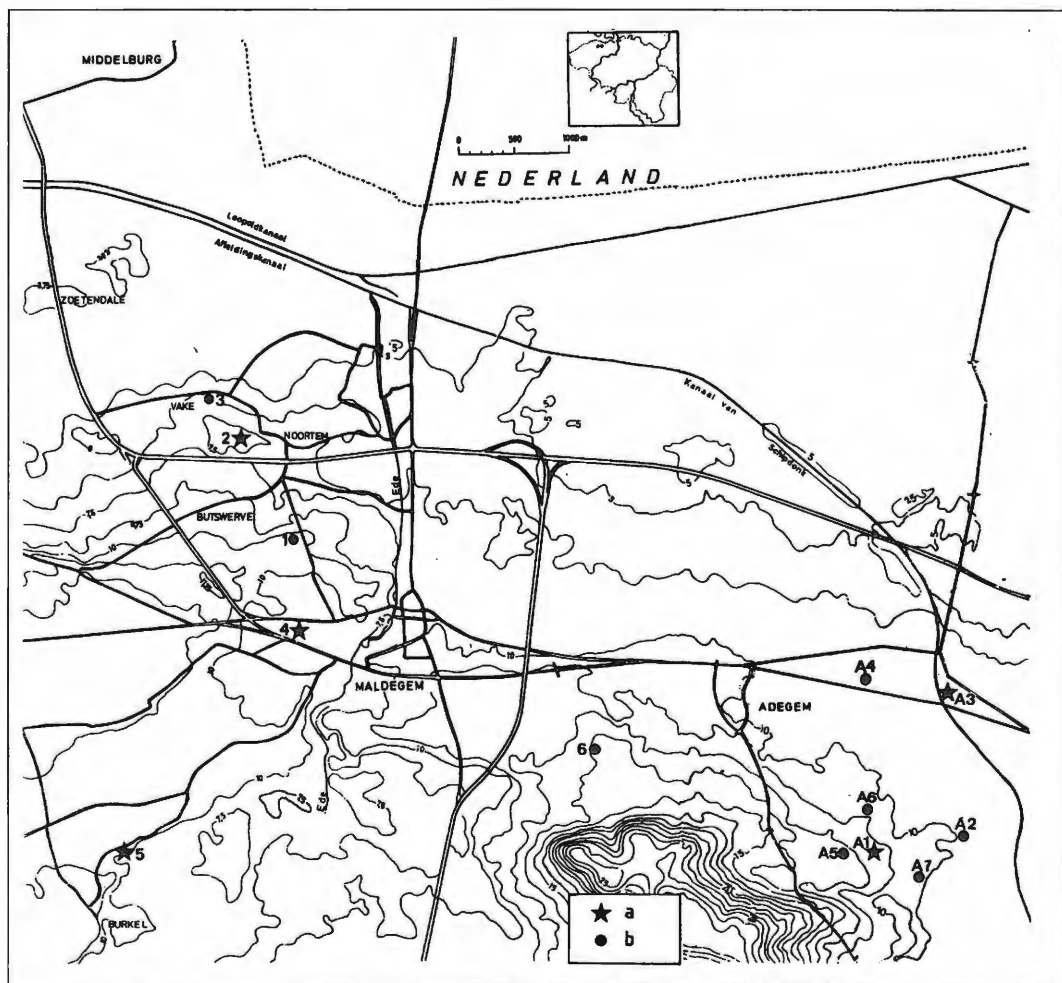

Fig. 1. Verspreidingskaart van de Romeinse sites in Maldegem (1-6) en Adegem (A1-A7).
Legende: a. In situ; b. losse vondsten en prospectie-vondsten.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

gesteund. Dit geldt zowel voor kleine agrarische meer op zichzelf aangewezen nederzettingen als voor grotere meer marktgerichte centra. Echter niet alleen uit landbouwkundig standpunt was de fysische inplanting van nederzettingen weldoordacht. Ook het artisanale (ambachtelijke) karakter van sommige centra kon maar tot ontwikkeling komen dank zij de aanwezigheid van een geschikte bodem of grondstoffen (b.v. klei, natuursteen). Naast deze natuurlijke factoren konden echter ook antropogene elementen een rol spelen bij de inplanting van nederzettingen. We denken hierbij vooral aan militaire infrastructuur, die logischerwijze vooral uit strategische overwegingen werd opgericht. Cultusplaatsen en sites met een belangrijke politiek/administratieve functie konden aansluiten bij bestaande inheemse kernen of werden ingeplant in of nabij belangrijke economische marktcentra.

Concreet toegepast op het hier behandelde studiegebied kunnen we - in dit embryonale stadium van het onderzoek - toch enkele voorzichtige vaststellingen formuleren.

– De bestudeerde regio heeft tot nog toe in het totaal dertien vindplaatsen of sites opgeleverd, namelijk zeven in Adegem en zes in Maldegem. In vijf gevallen werden effectieve Gallo-Romeinse overblijfselen *in situ*, d.w.z. in hun oorspronkelijke context, aangetroffen. Het gaat om één (mogelijk) grafveld (ADEGEM 3) en vier bewoningscontexten (ADEGEM 1, MALDEGEM 2, 4 en 5). De overige acht sites betreffen losse vondsten zoals oppervlaktevondsten, prospectievondsten, toevalsvondsten, enz.

– Het valt op dat al deze vindplaatsen gelegen zijn op de zandgronden, in het zuiden begrensd door de opduikende tertiaire kleigronden van de cuesta Oedelem - Zomergem en in het noorden door de alluviale kleigronden van de Westerschelde. Het is merkwaardig dat de hogere kleigronden in het zuidelijk deel geen Romeinse vondsten hebben opgeleverd. Toch willen we opmerken dat in het kamp van Vake klei werd aangetroffen, die vermoedelijk ontgonnen werd te Kleit, een plaats die aansluit bij de kleiopduiking van voornoemde cuesta. Dat deze kleibodems in de Romeinse tijd werden ontgonnen, wordt bewezen door de recente ontdekking van een klei-verwerkend bedrijf (steen- en pannenbakkerij) te Zomergemboven¹.

– Het hier voorgestelde verspreidingsbeeld moet ongetwijfeld worden gerelativeerd. Het is zeker onvolledig en dit om verschillende redenen. Zo zijn er op de cuesta relatief meer weiden en bossen aanwezig, wat de toegankelijkheid voor terreinprospectie onmogelijk maakt. Verder moet worden opgemerkt dat de sites in het zandgebied vooral door luchtfotografie werden ontdekt. De inbreng van de gemakkelijk uitdrogende zandbodems is hierbij van fundamenteel belang. Hierdoor zullen de meer humusrijke en vochtige archeologische sporen zich bij

¹ DE CLERCQ W. & THOEN H., 1995.

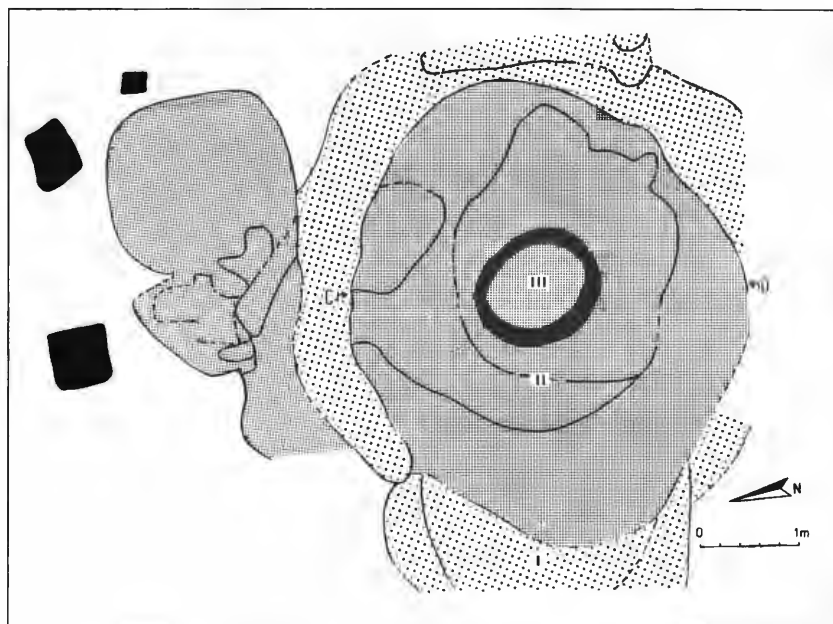

Fig. 2. Adegem-Staalijzer: grondplan waterputten I, II en III.

Legende:

- zwart: donkerbruin tot zwart humeus zand*
- donkergrijs: grijsbruin tot grijs gemengd zand*
- bleekgrijs: homogeen bleekgrijs zand.*

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

droge klimatologische omstandigheden beter reveleren (zie b.v. de ontdekking van het kamp van Vake). Klei daarentegen houdt langer het water vast, waardoor archeologische sporen minder snel door luchtfotografie kunnen worden gedetecteerd.

– De opvallende concentratie van losse vondsten en sporen *in situ* ten noorden van de cuesta op de plaatsen Adegem-Staalijzer en Adegem-Kraaienakker, laat het bestaan vermoeden van een uitgestrekt nederzettingsareaal. Over de specifieke functie ervan kan nog niets met zekerheid worden gezegd. De lokalisatie op zandbodems zou op agrarische activiteit kunnen wijzen. De kleinere vondstcomplexen zoals Maldegem-Reesinghe, Maldegem-Burkel en Maldegem-Vliegplein zijn eveneens moeilijk interpreteerbaar. Dit is niet zo voor de militaire inplanting te Maldegem-Vake. Strategische factoren lagen hier ongetwijfeld aan de basis van de oprichting van deze vesting². Over de ligging en de al dan niet betrouwbare primaire context van het grafveld van Adegem-Balgerhoeke formuleerden we infra reeds onze bedenkingen.

3. De materiële cultuur. Fig. 7-11

Archeologen worden steeds geconfronteerd met de materiële leefwereld van populaties uit het verleden. Dit is op zich reeds een zeer beperkt spectrum om ruime interpretaties te maken over dat verleden. Immers, niet alle gewoonten, overtuigingen en ideeën laten zich weerspiegelen op materieel tastbaar vlak. Bovendien zorgen de vaak slechte bodemkundige condities ervoor dat een groot deel van de toenmalige gebruiksvoorwerpen ontbonden geraakten en dus niet meer teruggevonden kunnen worden. Inzonderheid de zure Vlaamse zandbodems spelen hierin een nefaste en selectieve rol. Slechts een bewaring onder de constante grondwatertafel, d.w.z. in anaerobe of zuurstofarme condities, leidt tot conservatie van organisch materiaal zoals hout, been, zaden, vruchten en dergelijke. Waterputten (zoals te Adegem-Staalijzer en Maldegem-Vake) vormen daarom, als ze zorgvuldig kunnen worden onderzocht, ware schatkamers aan archeologische informatie. Maar dit zijn helaas uitzonderingen. Meestal worden de archeologen slechts geconfronteerd met potscherven of fragmenten van bouw materiaal en stenen gebruiksvoorwerpen, d.w.z. vondstcategorieën die door hun specifieke materiële samenstelling vrijwel niet worden aangetast. Ook metalen voorwerpen in brons en ijzer kunnen, zij het in een vaak sterk geoxydeerde vorm, worden weergevonden.

De vondstcontexten zelf bestaan in Zandig-Vlaanderen voor de Gallo-Romeinse periode vooral uit afvalkuilen, paalgaten van houtbouw (waarbij soms een huisplattegrond kan worden gereconstrueerd) en grachten. Al deze structuren tekenen zich af als donkere humeuze verkleuringen in de roestkleurige zandbodem. Waterputten (in hout of in steen) en vooral (al dan niet uitgebroken) muurfunderingen komen helaas minder frequent voor.

² Zie vooral THOEN H., 1991.

Men moet zich dus realiseren dat slechts een deel van de toenmalige leefwereld via de materiële overblijfselen tot ons komt. Het is nu juist op basis van deze laatste groep gegevens dat archeologen interpretaties trachten te maken over het verleden.

Door een grondige studie van de archeologische vondsten, stratigrafisch onderzoek van de sites, inschakeling van natuurwetenschappelijk methodes (zoals pollenanalyse, studie van macroresten, archeozoölogie) en door het gebruik van moderne dateringstechnieken (zoals C-14 en dendrochronologie), is men er de jongste decennia in geslaagd voor de Gallo-Romeinse tijd een verfijnd chronologisch, economisch en ecologisch referentiekader uit te bouwen.

De datering van de archeologische contexten gebeurt vooral aan de hand van het luxe-aardewerk, inzonderheid de *terra sigillata*. Deze bruinrode glanzende ceramiek komt zowel versierd als onversierd voor en werd veelal van een pottenbakkersstempel voorzien. Zowel de naamstempel als de versieringsmotieven laten toe de pottenbakkersateliers te achterhalen en deze chronologisch te plaatsen, dikwijls tot op tien à twintig jaar nauwkeurig. De Duitser Hans Dragendorff stelde reeds een eeuw geleden (!) de basistypologie (= vormelijke klassering van het aardewerk) op punt. In de jaren 1920 - 1930 bouwde de Brit Felix Oswald verder aan de chronologie, hierbij vooral steunend op zgn. 'gesloten' of goed gedateerde vondstcomplexen. Thans kunnen *terra sigillata*-fragmenten vrij nauwkeurig worden gedetermineerd, waarbij het type pot, de herkomst, de datering en soms zelfs het pottenbakkersatelier kunnen worden bepaald. Wat onze gewesten betreft ³, hebben studies aangetoond dat de *terra sigillata* tijdens de 1ste eeuw na Chr. hoofdzakelijk afkomstig is uit Zuidgallische ateliers (Zuid-Frankrijk), tijdens de 2de eeuw uit Middengallische (Centraal-Frankrijk) en vanaf het midden van de 2de eeuw tot het eind van de Romeinse tijd (begin 5de eeuw) uit Oostgallische centra (Moezel- en Rijnstreek).

Concreet toegepast op een *terra sigillata*-scherf uit Adegem b.v., kan men niet alleen zeggen hoe oud ze ongeveer is, maar veelal ook in welk productiecentrum ze werd vervaardigd. Wanneer een naamstempel of een versiering aanwezig is, kan de datering daarenboven verfijnd worden tot op een tien- à twintig-tal jaren nauwkeurig. Deze vrij precieze datering maakt het mogelijk om ook de archeologische structuren zoals kuilen, waterputten en dergelijke, waarin deze scherven werden aangetroffen, te dateren. Op die manier kan niet alleen de totale occupatieduur van een site worden bepaald, maar kan er ook vastgesteld worden welke sporen gelijktijdig zijn en welke niet. De studie van de *terra sigillata* levert verder ook gegevens op over het toenmalige economisch leven (handelsrichtingen, import, enz.).

³ Zie o.m. THOEN H., 1985.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

Het enorme succes van de *terra sigillata* leidde tot imitatie ervan in onze gewesten, zowel in rood oxyderend (*terra rubra*) als in zwart reducerend gebakken aardewerk (*terra nigra*). Andere vormen van luxe-aardewerk bestaan uit zogenaamd gevernist aardewerk (onder meer afkomstig uit Keulen), Pompeiaans-rood aardewerk (zo genoemd naar de rode kleur van de fresco's van Pompei), gebronsd (imitatie van metalen prototypes) en zeepaardewerk (in zeer zachte materie).

Naast het luxe-aardewerk is er het zeer diverse gamma van het gewone aardewerk of gebruiks-aardewerk, zoals kruiken (met één oor) en kruikamforen (met 2 oren), amforen (b.v. Spaanse amforen voor het transport van olijfolie) en *mortaria* (wrijfschalen of mortieren, gebruikt voor voedselbereiding, onder meer platte kaas). De meest voorkomende types onder het gebruiks-aardewerk zijn kookpotten, kommen, borden en deksels. Deze potten zijn doorgaans reducerend gebakken en werden zowel gedraaid als handgemaakt. Qua vorm en versiering reflecteren zij zeer dikwijls autochtone pre-Romeinse tradities. Sommige categorieën van gewoon aardewerk werden echter eveneens geïmporteerd. Naast de hoger genoemde Spaanse amforen wijzen we b.v. op de import van kookpotten en *mortaria* uit het Eifelgebied. Uit de Eifel werden ook maalstenen in vulkanische lava ingevoerd, andere uit de Ardennen (in conglomeraat) of uit het Samber & Maasgebied (in arcose). Eerder schaarse vondsten zijn munten (vooral in koper of brons), meestal aangemunt in Rome, *fibulae* (mantelspelden) in brons of ijzer, bronzen sierstukken, juwelen, glaswerk, enz. Meer voorkomend zijn dan weer smeedijzeren nagels, vervaardigd in lokale smidsen, en vooral de typische Romeinse dakpannen: *tegulae* (rechthoekige, platte pannen met twee opstaande randen) en *imbrices* (langwerpige gebogen pannen, dienstdoend als afdekking van van twee naast elkaar liggende rijen *tegulae*).

4. Besluit

Met deze bijdrage willen we een eerste stap te zetten in de richting van een meer grootschalig onderzoek naar de Gallo-Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland. Eén van de bepalende factoren bij het opstarten van dit onderzoek was de ontdekking van het militaire kamp van Maldegem. Het besef dat dergelijke strategische inplanting van een Romeins legerkamp weinig of geen zin zou gehad hebben zonder ondersteunend hinterland, leidde tot het vermoeden dat het Meetjesland niet zó verstoken was gebleven van Romeinse bewoning als algemeen werd verondersteld. In een eerste fase van het onderzoek werden de Romeinse sites op het grondgebied van de gemeenten Maldegem, Adegem en Merendree aan een nauwgezet onderzoek onderworpen, wat ons een massa informatie opleverde.

Deze gegevens zijn niet alleen van ruimtelijke aard, doch laten ook reeds toe enkele functionele en chronologische interpretaties te maken. De oudste gekende elementen dateren uit de vroeg-Flavische tijd (ca. 70 na Chr.) en werden

Fig. 3. Adegem-Staalijzer: vierkante houten waterput II.

Fig. 4. Adegem-Staalijzer: ronde vlechtwerk-waterput III.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

aangetroffen in Lovendegem, Aalter en Merendree. De oudste archaeologica van Maldegem en Adegem dateren tot nog toe uit de 2de eeuw na Chr., doch niets sluit echter uit dat ook in deze gemeenten oudere (Flavische) bewoningssporen aanwezig zijn. Het grafveld van Adegem-Balgerhoeke zou zelfs opklimmen tot de Claudische periode (midden 1ste eeuw na Chr.), doch zoals hieronder gesteld hebben we ernstige twijfels over de betrouwbaarheid van deze vondsten. Het zwaartepunt van de Romeinse bewoning in het Meetjesland ligt echter in de 2de en 3de eeuw. Dit laatste kan waarschijnlijk door een combinatie van factoren worden verklaard. Vooreerst werd vastgesteld dat de Romeinse bewoning ten westen van de Schelde (grondgebied van de *Menapii*), in tegenstelling tot het gebied ten oosten van de Schelde (*Nervii*), pas aanvangt in de loop van de tweede helft van de 1ste eeuw, vooral dan vanaf ca. 70 na Chr. Het spreekt vanzelf dat de nederzettingen niet onmiddellijk tot maximale expansie zullen komen. Dit gebeurde wel tijdens de 2de eeuw, de 'gouden eeuw' van de Romeinse bewoning in Gallië, de periode van de zgn. *pax Romana*. Daarenboven zal de inplanting van militaire bolwerken in Maldegem, Aardenburg en Oudenburg, als reactie tegen de invallen van de Germaanse *Chauci* rond 172-174 na Chr., ongetwijfeld een sfeer van geruststelling gecreëerd hebben, waardoor de economische slagkracht van de *pax Romana* zich in de regio vrij vlug kon herstellen. In het licht van deze factoren konden zich zowel kleine landelijke bedrijfjes als grotere marktcentra met een centraliserende en distributieve functie ontwikkelen. Sites zoals Adegem-Staalijzer en Maldegem-Reesinghe behoren wellicht tot de laatste categorie en getuigen, door een waarschijnlijke toegang tot een interregionaal economisch netwerk, van een meer doorgedreven romanisering. De aanwezigheid van een aanzienlijke militaire occupatie in de onmiddellijke omgeving moet trouwens een vrij grote afzetmarkt gecreëerd hebben, die de burgerlijke centra in het hinterland - en we denken hierbij zeker aan de sites in Maldegem en Adegem - een lucratieve handelsstimulans moet gegeven hebben.

Bijlage 1. Repertorium van de Gallo-Romeinse sites in Adegem en Maldegem (pre-fusie)

Dit repertorium is opgebouwd volgens een eenvormig stramien, waarin achter-eenvolgens aan bod komen:

1. Voorstelling van de vondst of site.
2. De lokalisatie.
3. Vondstdatum en vondstomstandigheden.
4. Een meer gedetailleerde beschrijving van structuren en vondsten.
5. Datering.
6. Bodemkundige beschrijving van de vindplaats.
7. Belangrijkste bibliografische verwijzingen.
8. Commentaar.

ADEGEM 1. Fig. 2 - 10

1. Bewoningssporen.
2. Wijk Staalijzer. Eeklo 13/4. Lambert 89,75/209,29.
3. Ontdekking najaar 1987; gevonden door J. Semey, tijdens de controle van silo's voor het inkuilen van voedergewassen.
Controle-opgraving (J. Rommelaere en J. Semey) in november 1987, waarbij aanvankelijk een silogracht werd onderzocht en vervolgens de zoekseuf werd uitgebreid tot een oppervlakte van 8 x 4 m.
4. De overblijfselen *in situ* zijn: paalgaten, kuilen en waterputten, met talrijk vondstenmateriaal. De structuren bestaan meer specifiek uit een viertal paalgaten en een complex van kuilen, gesitueerd in de nabijheid van twee waterputten.

Beide waterputten konden in stratigrafisch verband worden bestudeerd. **Fig. 2 en 5**

- De oudste waterput (I) kon slechts gedeeltelijk worden opgetekend. De ronde aanlegtrechter had een diam. van ca. 2,80 m. Van de waterput zelf restten nog enkele scheefgetrokken planken.
- De tweede waterput (II) kon beter worden onderzocht, maar stortte in bij de registratie van het profiel, zodat ook hier een aantal elementen ontbreken. Deze tweede put had een grote ronde aanlegtrechter van ca. 4,50 m dia., waarbinnen de vierkante houtconstructie van de eigenlijke put werd aangelegd. Deze constructie (ca. 90 x 90 cm buitenmaats) was opgebouwd uit verticaal tegen elkaar geplaatste, gehalveerde en aangepunte boomstammetjes (doorsnede ca. 20-30 cm), telkens drie op een rij. Het geheel werd gestut door vier verticale hoekstijlen en vier horizontale dwarsbalken, samengehouden in pen/gat-verbinding (**fig. 3**). Langs de buitenkant werden herbruikte horizontaal geplaatste balken aangebracht, die blijkbaar ter versteviging waren aangebracht. De totaal geregistreerde diepte onder het opgetekende grondplan bedraagt ongeveer 1,30 m. Uit deze context kon een vrijwel volledig *terra sigillata*-bord (**fig. 7, nr. 6**), evenals een fragment van bronsbeslag (**fig. 9 - 10**) worden gerecupereerd. In de aanlegtrechter werd een bodemfragment van een pot in Eifelwaar (**fig. 5, nr. 30**) aangetroffen, hetgeen erop wijst dat deze vierkante put werd aangelegd op het einde van de 2de of in de loop van de 3de eeuw na Chr.
- Na opgave en demping van deze tweede constructie werd naderhand nog - bovenin de vulling van waterput II - een nieuwe waterput (III) aangelegd. Deze derde put is qua constructie echter totaal verschillend van de twee vorige. Het betreft een ronde vlechtwerk-put, vervaardigd uit geweven takken en twijgen. De korfvormige structuur heeft een diameter van ca. 1,10 m en een bewaarde diepte van ongeveer 60 cm (**fig. 4**).

Door de beperkt opgegraven oppervlakte is een situering van de structuren in een ruimer geheel van de nederzetting onmogelijk. De paalgaten en waterputten staan echter duidelijk in verband met bewoningsactiviteit op

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

deze plaats, gezien het talrijk huishoudelijk afval (zie bijlage 2).

5. Middenromeinse tijd (2de - 3de eeuw na Chr.).
6. Zandgronden (stuifzand). Matig droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zch). Bodemkaart Eeklo 24E.
7. SEMEY J., DELCOURT A., PARMENTIER F. & ROMMELAERE J., 1987. Adegem (Maldegem, O.- Vl.): waterputten, *Archeologie*, 1987, 2: 153-154.

ADEGEM 2. Fig. 8

1. Dakpannen en potscherven.
2. Wijk Kraaienakker. Eeklo 13/4. Lambert 90,60/209,33.
4. Prospectievondsten (zie bijlage 2).
6. Zandgronden (stuifzand). Zeer droge gronden op zand (Zap). Bodemkaart Eeklo 24E.
7. Mondelinge informatie J. Semey, Evergem.

ADEGEM 3

1. Mogelijk grafveld.
2. Gehucht Balgerhoeke - Schipdonkkanaal, tussen de spoorweg (ten noorden) en de baan naar Brugge (ten zuiden). Eeklo 13/4. Lambert 90,40/210,70.
3. 1859 - 1860. Toevalsvondsten bij het uitgraven van het Schipdonkkanaal.
4. Negenenzestig stuks aardewerk en drie lampen zouden afkomstig zijn van graven/grafveld *in situ*.
5. Midden 1ste eeuw tot in de 4de eeuw.
6. Zandgronden: op een zandige hoogte aansluitend bij de stuifzandrug (ten zuiden). Zeer droge gronden op zand (Zap). Bodemkaart Eeklo 24E.
7. BAUWENS-LESENEM., 1962. *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Oostvlaanderen (vanaf de vroegste tijden tot aan de Noormannen)*. Oudheidkundige Repertoria, II. Brussel: 23-32.
DE CLIPPELE L., 1968. Het Gallo-Romeinse grafveld te Balgerhoeke, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 22: 109-144.
8. De betrouwbaarheid van dit complex kan in vraag gesteld worden, enerzijds wegens de ongewone ruime datering vanaf midden 1ste eeuw tot in de 4de eeuw, anderzijds wegens de onbetrouwbaarheid van de verzameling Neelemans, berustend in de Stedelijke Musea te Brugge.

ADEGEM 4

1. Potscherven.
2. Ten noorden van het Canadees kerkhof (Adegem). Maldegem 13/3. Lambert 89,67/210,84.
4. Prospectievondsten.

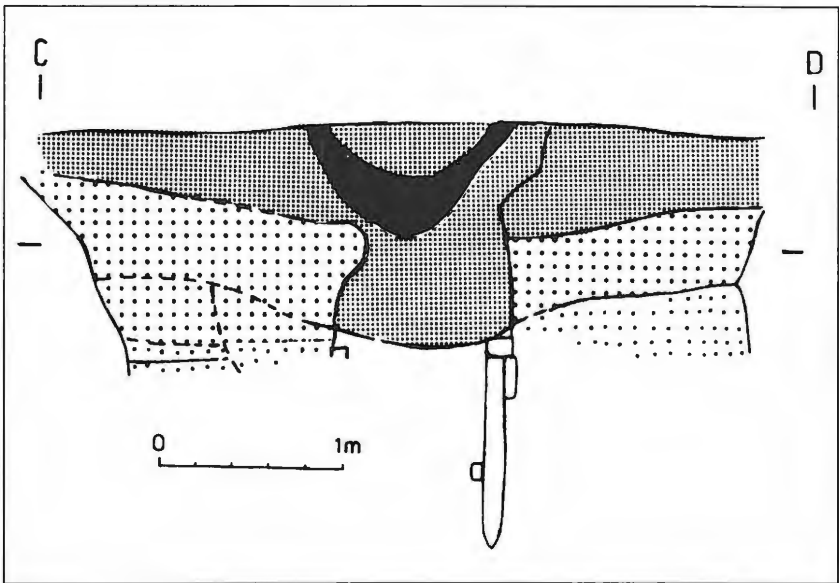

Fig. 5. Adegem-Staalijzer: doorsnede waterputten II en III. Doorsnede C-D en legende: zie fig. 2.

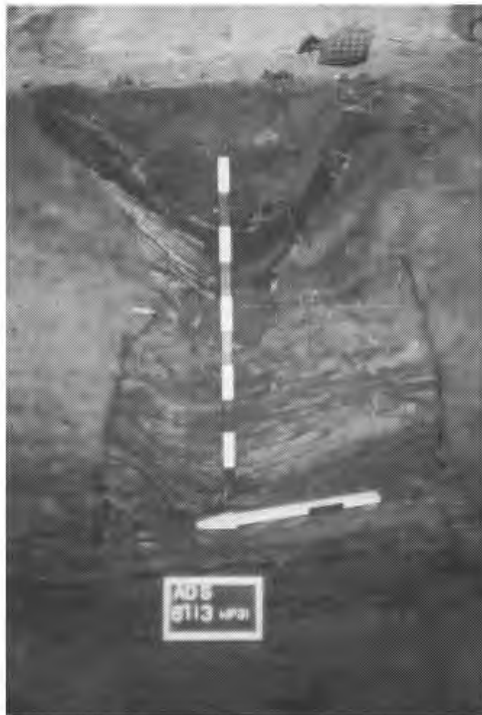

Fig. 6. Adegem-Staalijzer: opname van profiel van waterputten II en III.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

6. Zandgronden (stuifzand). Natte zandgronden (Zep). Bodemkaart Eeklo 24E.
7. Mondelinge informatie J. Semey, Evergem.

ADEGEM 5

1. Potscherf.
2. Staalijzer. Eeklo 13/4. Lambert 89,54/209,28.
3. Midden jaren 1980. Prospectie J. Semey en J. Vanmoerkerke.
4. Prospectievondst. Scherf in gewoon aardewerk.
6. Zandgronden (dekzand). Matig droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zch). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. Mondelinge informatie J. Semey, Evergem.
8. Ca. 200 m ten westen van ADEGEM 1. De vindplaats is gelegen in de nabijheid van een begraafplaats uit de bronstijd.

ADEGEM 6

1. Potscherven.
2. Eeklo 13/4. Lambert 89,67/209,70.
3. Midden jaren 1980. Prospectie J. Semey.
4. Prospectievondsten. Scherven in gewoon aardewerk.
6. Zandgronden (stuifzand). Matig droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zch). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. Mondelinge informatie J. Semey, Evergem.
8. Ca. 400 m ten noorden van ADEGEM 1 en ADEGEM 5.

ADEGEM 7

1. Munt en potscherven.
2. Ten zuidoosten van Kraaienakker en ten noorden van Mollevijver. Eeklo 13/4. Lambert 90,18/209,13.
3. Midden jaren 1980. Bij controle van een silo.
4. Losse vondsten: gewoon aardewerk en onleesbare munt.
6. Zandgronden (dekzand). Droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zbh). Bodemkaart Eeklo 24E.
7. Mondelinge informatie J. Semey, Evergem.

MALDEGEM 1

1. Romeinse munt.
2. Vakebuurtstraat (zuid), perceel 184f. Maldegem 13/3. Lambert 84,58/212,10.
3. Ca. 1975. Gevonden door W. De Lille, bij het graven van een kuil.
4. Losse vondst. *Sestertius* van Marcus Aurelius. Muntslag voor Faustina II, Rome.
5. 161 - 164 na Chr.

HUGO THOEN & WIM DE CLERCQ

6. Zandgronden (stuifzand). Matig droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zch). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. Mondelinge informatie W. De Lille, Maldegem.
8. Gelegen ca. 950 m ten zuidoosten van het Romeinse kamp (MALDEGEM 2).

MALDEGEM 2

1. Romeins kamp.
2. Gehucht Vake, tussen de expressweg Antwerpen - Knokke en de Vakewegel. Maldegem 13/3. Lambert 84,10/212,82.
3. Ontdekt door luchtfotografie (J. Semey) op het eind van de jaren 1970. Systematische opgravingen door het Seminarie voor Archeologie R.U.G. (H. Thoen), 1984-1992.
4. Overblijfselen *in situ* van een Romeins kamp (*castellum*) met vierkantig grondplan van 157,5 m zijde (= 500 Romeinse voet). Verdedigd door een aarden wal met houten palissade, evenals twee spitsgrachten. Structuren uit houtbouw (barakken, waterputten, vier monumentale toegangspoorten in het midden van elke zijde, waarvan één opgegraven); zeer talrijk vondstenmateriaal.
5. Ca. 172 - 175 na Chr.
6. Zandgronden: op een kleine droge zandige opduiking in het stuifzandgebied. Droge zandgronden met verbrokkelde humus en/of ijzer B horizont (Zbh). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. SEMEY J. & VANMOERKERKE J., met medewerking van THOEN H. & VANDERMOERE N., 1984. Versterkt Romeins site te Maldegem-Vake (Oost-Vlaanderen), *VOBOV-Info*, 14: 15-20.
THOEN H. & VANDERMOERE N., 1985 (with contributions by DE CEUNYNCK R. & HEYSE I.). *The Roman fortified Site at Maldegem (East Flanders). 1984 Excavation Report*. Scholae Archaeologicae, 2. Gent.
THOEN H. & VANDERMOERE N., 1986 (with contributions by DE GEYTER G., DESENDER K., FOBE B., GYSSELING M., LANGOHR R., MERTENS J., PIETERS M. & VAN KERCKVOORDE M.). *The Roman fortified Site at Maldegem (East Flanders). 1985 Excavation Report*. Scholae Archaeologicae, 6. Gent.
THOEN H., 1988 (with contributions by AUGUSTYN B., DE CEUNYNCK R., LANGOHR R., MERTENS J. & PIETERS M.). *The Roman fortified site at Maldegem (East Flanders). 1986 Excavation Report*. Scholae Archaeologicae, 9. Gent.
THOEN H., 1991. Le camp Romain de Maldegem (Flandre Orientale, Belgique) et les invasions des Chauques en 172-174 de notre ère. In: THOEN H., BOURGEOIS J., VERMEULEN F., CROMBE Ph. & VERLAECKT K. (éds.), 1991. *Studia Archaeologica. Liber Amicorum Jacques A.E. Nenquin*. Gent: 185-200.
8. Het archeologisch onderzoek van dit *castellum* is belangrijk om verschil-

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

lende redenen :

- a. Maldegem is één van de weinige Romeinse vindplaatsen in onze gewesten waar een archeologische site onmiddellijk kan gekoppeld worden aan een historische bron: *Vita Diddi Iuliani*, I, 6-9. In deze tekst wordt gewag gemaakt van de invallen van de *Chauci*, een Germaanse stam, in de provincie *Gallia Belgica*, onder het gouverneurschap van Marcus Didius Iulianus, ca. 172 - 174 na Chr.
- b. De uitzonderlijke datering in de 2de eeuw na Chr. levert ons één van de zeldzame chronologische horizonten op voor de 2de eeuw, de bloei-periode van de Romeinse beschaving in onze gewesten (*Pax Romana*).
- c. Door de kortstondige bezetting ca. 172 - 175 na Chr. is het kamp van Vake een unieke chronologische referentie voor de Provinciaal-Romeinse archeologie in het algemeen en voor onze Romeinse geschiedenis in het bijzonder.

MALDEGEM 3

1. Romeinse munt.
2. Vakebuurtstraat (noord). Maldegem 13/3. Lambert 83,34/213,32.
3. Ca. 1985. Gevonden door A. Parmentier, bij graafwerken, op 60 cm diepte.
4. Losse vondst. *Antoninianus* van Numerianus. Rome.
5. 282 na Chr.
6. Zandgronden (stuifzand). Matig droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zch). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. Mondelinge informatie A. Parmentier, Gent.
8. Gelegen op ca. 400 m ten noordwesten van het Romeinse kamp (MALDEGEM 2).

MALDEGEM 4. Fig. 11

1. Bewoningssporen.
2. In het bos van Reesinghe, ten zuiden van de Westeindestraat. Maldegem 13/3. Lambert 84,69/311,20.
3. Ontdekking januari 1990, tussen de wortels van een uitgewaaide boom. Noodopgraving 21-22 november 1990 door Seminarie voor Archeologie R.U.G. (H. Thoen).
4. Overblijfselen *in situ*: Romeinse laag en twee kuilen, met talrijk vondsten-materiaal: *terra sigillata*, *terra nigra*, gevernist aardewerk, kruikwaar, een munt van Antoninus Pius (157 - 158 na Chr.), een fragment van een *fibula*, panfragmenten, enz.

De kuilen zijn gelijktijdig aangelegd en hebben slechts kortstondig gefunctioneerd. Naderhand werden ze met allerlei afvalmateriaal opgevuld, vermoedelijk afkomstig van een bewoningscontext uit de onmiddellijke omgeving.

Door de beperkt opgegraven oppervlakte en door de ligging in een bos, kan

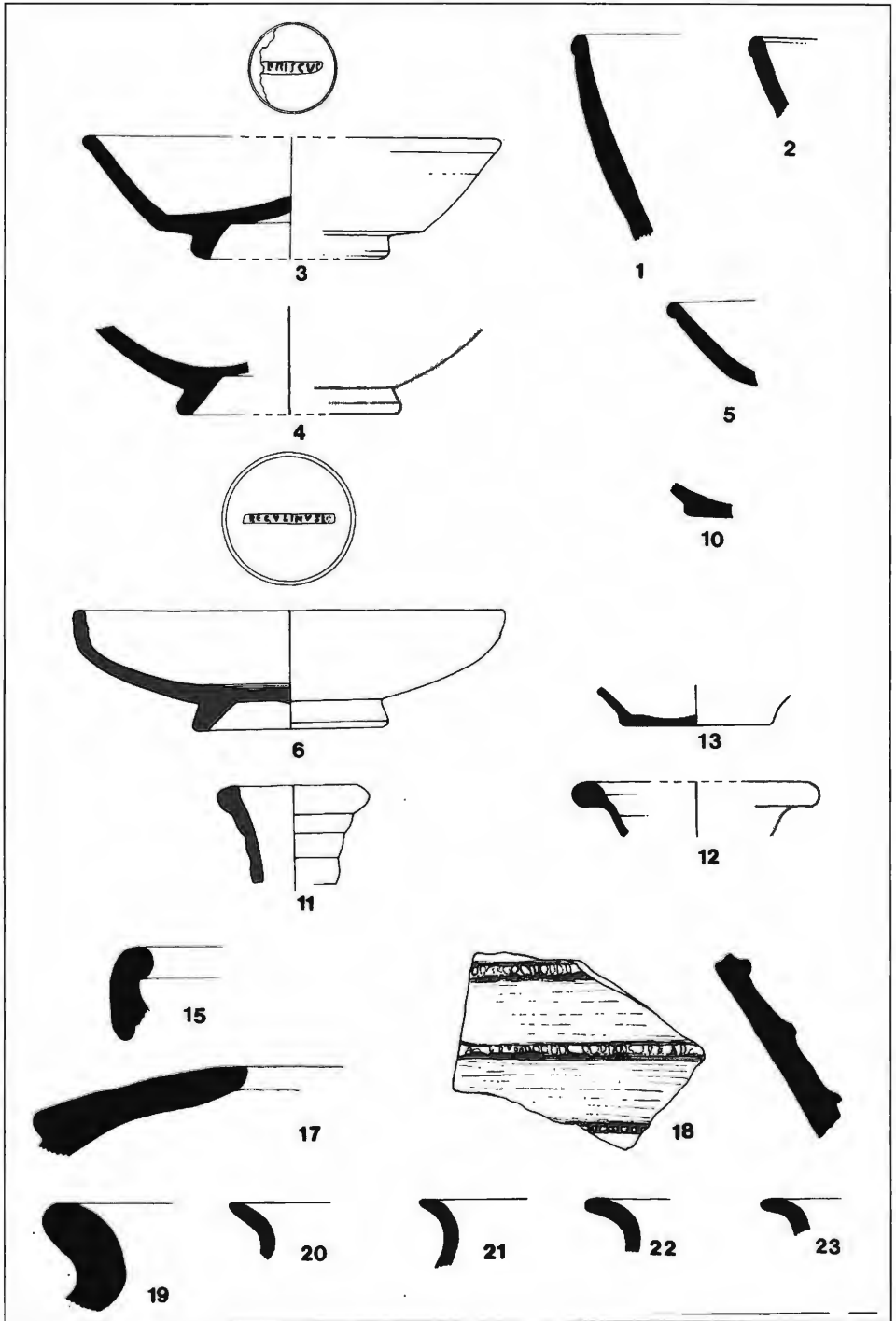

Fig. 7. Adegem-Staalijzer: vondsten uit waterputten. Schaal 1/3.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

voorlopig weinig gezegd worden over de specifieke plaats van de gevonden structuren in de nederzetting of over de uitgestrektheid en de aard van de bewoning (zie bijlage 2).

5. Ca. 200 na Chr.
6. Zandgronden (stuifzand). Zeer droge gronden op zand (Zap). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. THOEN H., 1993. Sporen van Gallo-Romeinse bewoning in het bos van Reesinghe te Maldegem. In: BOURGEOIS J. (red.), 1993. *Archeologisch Jaarboek Gent 1992*. Gent: 305-314.
8. Gelegen ca. 1700 m ten zuidzuidoosten van het Romeinse kamp (MALDEGEM 2).

MALDEGEM 5

1. Bewoningssporen.
2. Gehucht Burkel, ten zuiden van de Oude Burkelslag, sectie E percelen 163 en 164. Maldegem 13/3. Lambert 82,92/209,18.
3. Ontdekking april 1992, bij controle van graafwerken voor de aanleg van een tweede gasleiding Zeebrugge-Quévy. Noodopgraving door Seminarie voor Archeologie R.U.G. (Ph. Crombé).
4. Overblijfselen *in situ*: gracht, kuilen en paalgaten, met talrijk vondstenmateriaal.
5. Middenromeinse tijd (2de - 3de eeuw na Chr.).
6. Zandgronden (stuifzand). Matig natte zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zdh). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. CROMBÉ Ph. & BOURGEOIS J., 1993. Een Midden-Bronstijd nederzetting te Maldegem-Burkel (O.-VI.). Resultaten van de opgravingscampagne 1992. In: BOURGEOIS J. (red.), 1993. *Archeologisch Jaarboek Gent 1992*. Gent: 35-48.
8. Ten noorden van de Oude Burkelslag werd een nederzetting onderzocht daterend uit de Midden-Bronstijd. Beide sites zijn van elkaar gescheiden door een kleine depressie, gelegen onder de huidige weg. Het Romeinse vondstenmateriaal werd niet behandeld in de hoger geciteerde publicatie.

MALDEGEM 6

1. Munt en potscherven.
2. Industrierrein (Vliegplein). Maldegem 13/3. Lambert 87,28/210,18.
3. Onderzoek door Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa U.G. (J. Bourgeois).
4. Losse vondsten: munt van Postumus (260 - 269 na Chr.), potscherven.
6. Zandgronden (stuifzand). Droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zbh). Bodemkaart Maldegem 24W.
7. BOURGEOIS J., MEGANCK M. & RONDELEZ P., 1994. Noodonderzoek 1993 te Maldegem-Vliegplein (prov. Oost-Vlaanderen): grafheuvels uit de

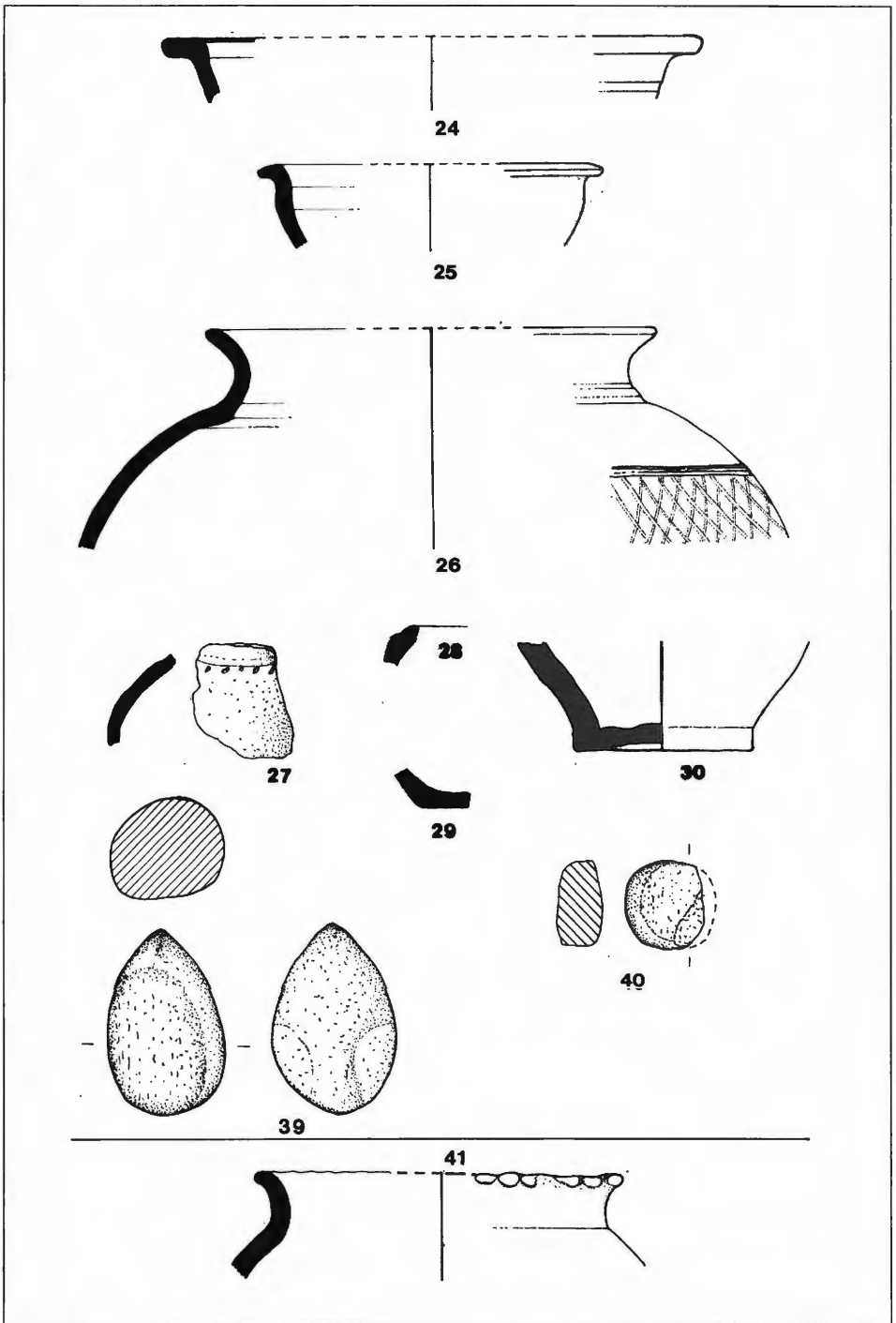

Fig. 8. Vondsten van Adegem-Staalijzer (24-40) en Adegem-Kraaienakker (42). Schaal 1/3.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

Bronstijd, nederzettingen uit de Romeinse periode en uit de middeleeuwen, *Lunula*, 2: 1-3.

8. Het in de publicatie als Romeins gedateerde houten gebouw blijkt volgens het aardewerk eerder vroegmiddeleeuws te zijn (mondelijke informatie J. Bourgeois & M. Meganck).

Bijlage 2. Enkele Gallo-Romeinse vondstcomplexen uit Adegem en Maldegem⁴. Fig. 7 - 11

In onderstaand overzicht geven we een beschrijving van de Gallo-Romeinse vondsten van de vindplaatsen ADEGEM 1, ADEGEM 2 en MALDEGEM 4. De hogerstaande beschouwingen in het tekstgedeelte zullen hopelijk toelaten de eerder abstracte beschrijvingen voor de leek meer 'leesbaar' te maken.

ADEGEM 1. Opgraving waterputten te Adegem-Staalijzer⁵. Fig. 7 - 10

AARDEWERK

Terra Sigillata

1. Kom, type DRAGENDORFF 37; randscherf.
Bruinroze klei; bruinrode zacht glanzende deklaag.
Gedeeltelijk bewaarde, niet meer identificeerbare eierlijst.
Oost-Gallië, Trier, 3de eeuw.
2. Kom, type DRAGENDORFF 30 of 37; randscherf.
Oranjebruine klei; oranje- of rode, zacht glanzende deklaag.
Oost-Gallië, tweede helft 2de - 3de eeuw.
3. Bord, type DRAGENDORFF 31; verschillende passende scherven; in profiel volledig herstelbaar.
Okerbruine klei; vaalrode, zacht glanzende deklaag.
Stempel PRISCVS = Priscus (II) van Blickweiler & Eschweiler Hof (OSWALD, *Stamps*, p. 252).
Oost-Gallië (Priscus van Blickweiler & Eschweiler Hof), Hadrianus - Antonijns.
4. Bord, type DRAGENDORFF 31R; bodemscherf.
Oranjebruine klei; bruinrode, zacht glanzende deklaag.
Restanten van een rolstempel op de bodem.
Type LUDOWICI Sb. Oost-Gallië (Rheinabern), eind 2de - 3de eeuw.

⁴ De nummers van de beschreven voorwerpen verwijzen naar de respectievelijke nummers van de figuren.

⁵ Bord nr. 5 is in het bezit van J. Semey (Evergem). De overige vondsten van ADEGEM 1 en ADEGEM 2 werden door G. Van Der Haegen overgemaakt aan het Museum voor Oudheidkunde van de Universiteit Gent.

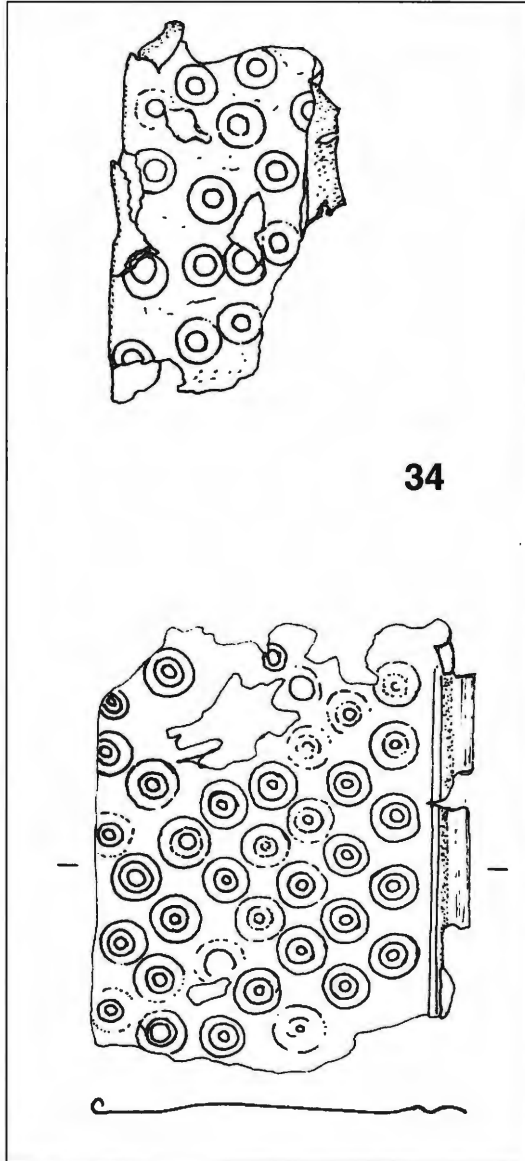

Fig. 9. Adegem-Staalijzer: bronsblik. Schaal 1/1.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

5. Bord, type DRAGENDORFF 18/31 of 31; rand- en wandscherf.
Okerbruine klei; bruinrode, glanzende deklaag.
Oost-Gallië (Rheinzaabern), 2de of 3de eeuw.
6. Bord, type DRAGENDORFF 32; bijna volledig.
Bleekbruine klei; bruinrode, glanzende deklaag.
Stempel REGVLINVS = Regulinus van Rheinzaabern, Hadrianus-Antonijns
(OSWALD, *Stamps*, p. 262).
7. Kraagkom, type DRAGENDORFF 38; wandscherf van kraag.
Oranjebruine klei; bruinrode, glanzende deklaag.
Midden-Gallië, tweede helft 2de eeuw.

Terra Nigra

Vier wandscherven, waaronder:

8. Drie wandscherven met graffietpolijsting.
9. Eén wandscherf in *vélouté*-techniek ('fluweelzacht'), met zwart glanzende verflaag op de binnenwand.

Pompeiaans-rood aardewerk

10. Bord, type *Blicquy* 5; bodemscherf.
Sporen van vaalrode verflaag op de binnenwand.

Kruikwaar

11. Kruik of kruikamfoor; mondstuk.
Bruinroze zandige klei, bleekbeige oxyderende bakking.
Trechtvormig profiel, bandvormig lip en meermaals ingesnoerde hals.
12. Kruik of kruikamfoor; fragment van bandvormige lip.
Grijze zandige klei, beigebruine oxyderende bakking.
13. Kruikwaar; twee passende bodemfragmenten
Bleekbruine zandige klei.
14. Wandscherven in zogenaamd 'zeepaardewerk'.
Okerbruine zachte klei.

Mortaria

- 15 *Mortarium* met vertikale rand; randfragment.
Gruuwe klei, duidelijk gestructureerd en dicht verschaald met grove gesteente-fragmenten.
Eifelwaar, eind 2de - 3de eeuw.
16. *Mortarium*; wandscherf.
Grijswitte klei met losse verschralling van gebakken kleifragmenten en enkele gesteentefragmenten.

HUGO THOEN & WIM DE CLERCQ

Importwaar.

Dolia

17. Voorraadpot met brede, naar binnen gebogen horizontale rand; randscherf.
Grauwgrijze klei, zeer grof verschraald met hoofdzakelijk gebakken klei-fragmenten, beigebruine oxyderende bakking.
18. Grote voorraadpot; een tiental wandscherven.
Grijswitte klei, zeer hard gebakken, losse verschraling met grove elementen.
Versierd met horizontale plastische banden, waarop verticale indrukken zijn aangebracht.
Importwaar.

Kookpotten, kommen en borden

Een vijftig-tal fragmenten, hoofdzakelijk in grijs, reducerend gebakken gedraaid aardewerk. Er worden drie technieken onderscheiden.

- Techniek A. Een vijftentwintig-tal scherven in grijze, zandige klei, minder hard gebakken.
 19. Grote pot met dikke, naar buiten gebogen rand; randscherf.
 20. Pot met naar buiten gebogen, licht verdikte rand; randscherf.
 21. Pot met naar buiten gebogen rand; randscherf.
Grauwzwart oppervlak.
 22. Pot met naar buiten gebogen, licht verdikte rand; randscherf.
 23. Pot met naar buiten gebogen rand; randscherf.
 24. Bord of kom met horizontale, geprofileerde rand; 2 randscherven.
 25. Kom met horizontale rand; randscherf.
Geglad op de buitenzijde van de rand; hard gebakken.
- Techniek B. Een tien-tal fragmenten in grauwe, grof verschraalde klei, hard gebakken.
 26. Pot met naar buiten gebogen rand; scherven van bovenste gedeelte.
Geglad oppervlak; versierd met glacering (wafelmotief).
 27. Pot met naar buiten gebogen rand; wandscherf.
Gladding op de aanzet van de rand; een rij schuine indrukken op de schouder.
 28. Kom met naar binnen gebogen rand en goed aangeduide lip; randscherf.
 29. Bodemscherf.
Duidelijke gladding op de binnen- en buitenwand.
- Techniek C. Een vijf-tal scherven in grijsgele, grof verschraalde klei, hard gebakken (zgn. Eifelwaar).
 30. Goed gedraaide, hard gebakken pot; bodemscherf.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

Diverse

31. Wandscherf in zgn. technisch aardewerk.
Zwarte klei, grof verschaald met organisch materiaal.

GLAS

32. Wandscherfje.
Blauwachtig doorschijnend glas, met luchtbelletjes; in vorm gegoten.
Vermoedelijk fragment van een zgn. ribbenschaal.
Algemene datering: 1ste eeuw tot begin 2de eeuw (ISINGS, type 3).
33. Fles; fragment van hals.
Groenachtig, goed doorschijnend glas, tamelijk zuiver; vrij geblazen.

METAAL

Brons

34. Bladbrons; twee fragmenten ⁶.
Bandvormig beslag, met gedreven versiering van concentrische cirkels. De 4,6 cm brede band was langs beide randen omgeplooid (waarschijnlijk rond een dunne ijzeren spil) bekleed met organisch materiaal, waarvan nog enkele restanten zijn bewaard gebleven.
Vermoedelijk betreft het een riem- of gordelbeslag.

IJzer

35. Geoxydeerde ijzeren nagel; kop.

GESTEENTE

36. Maalsteen in basaltlava; fragment.
Langs één zijde zijn er duidelijke sporen van bekapping.
37. Maalsteen in conglomeraat; klein fragment.
38. Voorwerp in harde zandsteen; twee fragmenten.
Bewerkt met mooi geglad oppervlak.
39. Afgeronde wrijfsteen, vermoedelijk in arkose.
40. Cirkelvormig schijfje in harde zandsteen.

⁶ Deze fragmenten in bronsblik werden door bemiddeling van Prof. dr. J. Bourgeois voor conservering overgemaakt aan het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium te Brussel (Dir. Mevr. dr. Masschelein).

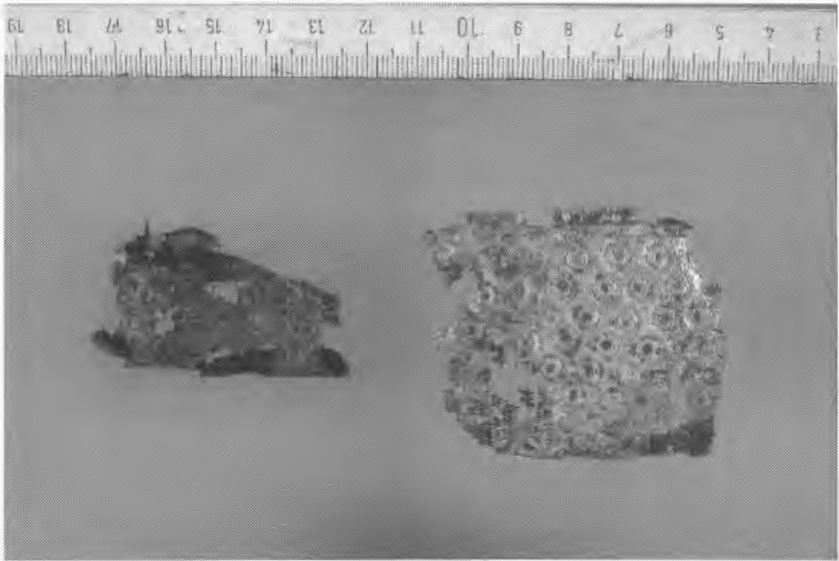

Fig. 10. Adegem-Staalijzer: foto bronsblik.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

ADEGEM 2. Prospectievondsten Adegem-Kraaienakker. Fig. 8, nr. 41

41. Pot met korte, goed aangeduide hals; randscherf.

Hard gebakken grauwbroune, grof verschraalde klei, hard gebakken; handgemaakt.

Versierd met vingertopindrukken op de rand.

MALDEGEM 4. Vondsten uit de opgraving te Maldegem-Reesinghe⁷. Fig. 11

MUNT

1. Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Rome, 157-158.

AVRELIvsCAES/[]ntonAVGPII⁸ Borstbeeld naar rechts, naakt hoofd, gedrapeerd.

tr[]t/xII/[]⁹ Felicitas naar links, met *caduceus* en overvloedshoorn; S/C¹⁰.

Sestertius: 17.63 gr; 12. RIC 1344 variante; BMC 2048 n.

MAR.90/1/a. 9990 004. 21/1/91. JLD¹¹.

AARDEWERK

Terra Sigillata

2. Tas, type DRAGENDORFF 33; randscherf.

Roze klei met witte verspreide kalkstippen, poederige structuur; bruinrode zacht glanzende deklaag, alleen op de binnenwand bewaard.

Oost-Gallië (Trier), eind 2de - eerste helft 3de eeuw.

3. Tas, type DRAGENDORFF 33; wandscherfje.

Oranjebruine klei met fijne glimmer, tamelijk poederige structuur; bruinrode glanzende deklaag.

Midden-Gallië, 2de eeuw.

4. Kom, type DRAGENDORFF 37 of 38; twee passende randscherven.

Oranjebruine klei met glimmer, hard gebakken; oranje-rode zacht glanzende deklaag.

Midden-Gallië, tweede helft 2de eeuw.

⁷ Vondsten in het bezit van het Museum voor Oudheidkunde van de Universiteit Gent.

⁸ Aurelius Caesar, Antonini Augusti Pii filius = 'Caesar (Marcus) Aurelius, zoon van keizer Antoninus Pius'.

⁹ Tribunicia potestate XII = '12e regeringsjaar' = 10 dec. 157 - 9 dec. 158 na Chr.

¹⁰ Senatus Consulto = 'bij senaatsbesluit'.

¹¹ Deze munt werd gedetermineerd door mevr. Dr. J. Lallemand (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel).

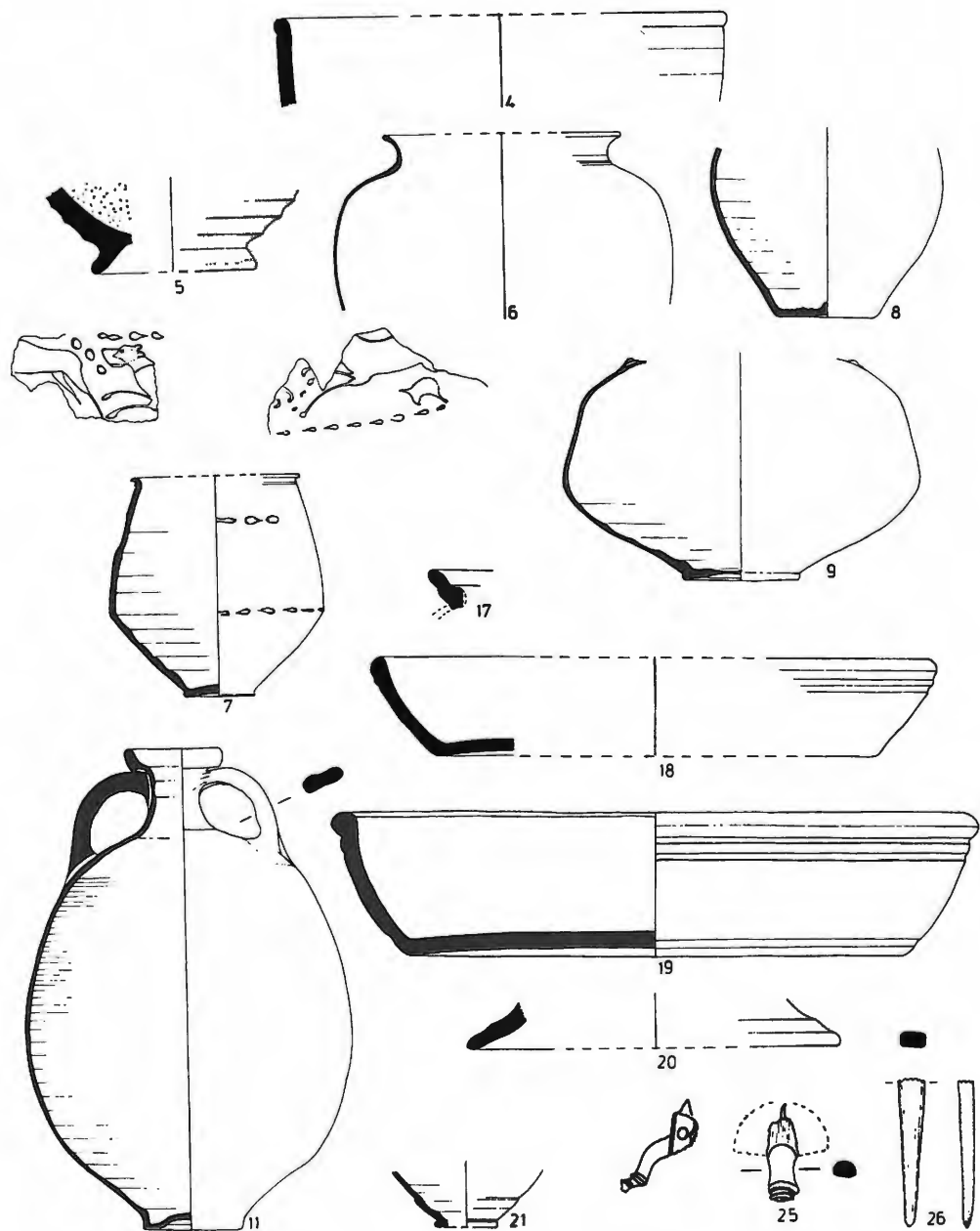

Fig. 11. Maldegem-Reesinghe: vondstenmateriaal. Schaal 1/3
(25: schaal 1/1).

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

5. *Mortarium*, type DRAGENDORFF 43 of 45; bodemscherf.
Roze klei met witte kalkstippen, poederige structuur; vaalbruine zacht glanzende deklaag. Binnenwand dicht bezet met fijne witte keitjes. Techniek als 2.
Oost-Gallië (Trier), eind 2de - eerste helft 3de eeuw.

Terra Nigra

6. Beker; rand- en wandscherven.
Grauwe klei, zeer fijn verschaald, harde reducerende bakking. Buitenwand versierd met zwarte grafietpolijsting.

Gevernist aardewerk

7. Beker, type *Hees* 2b; talrijke scherven, profiel in tekening herstelbaar.
Witte klei, oxyderend gebakken; zwarte matte deklaag. Barbotineversiering; jachtmotief tussen twee parelrijen: lopende dieren naar links, waaronder hond (en hert?).
Rijnland (Keulen), (tweede helft) 2de eeuw.

Gebronsd aardewerk

8. Kruik; fragmenten van buik en onderste gedeelte.
Okerbruine klei, zeer fijn verschaald, harde oxyderende bakking; bleekbruin gladwandig oppervlak, met restanten van mica-goudglimmer.

Zeepwaar

9. Kruik; fragmenten van buik en onderste gedeelte.
Oxyderende bakking, binnen rozig, buiten oranjekleurig; gladwandig en zeer zacht. Werd bij de herstelling gempregneerd.

Kruikwaar

10. Grote kruik of kruikamfoor; wandscherven.
Oranjebruine zandige klei, oxyderende bakking; fijnkorrelig oppervlak. Geulversiering op de buitenwand.
Waarschijnlijk Rupeliaanse klei.
11. Kleine kruikamfoor met ringvormige lip; gebroken, bijna volledig, in profiel herstelbaar.
Bleekbruine zandige klei, oxyderende bakking; fijnkorrelig oppervlak.
Techniek als 10.
12. Kruikwaar; wandscherfjes.
Witte, lichtjes okerkleurige klei, fijn verschaald, harde oxyderende bakking; gladwandig oppervlak.

Importwaar.

13. Amfoor; wandscherf.

Donkerbeige klei met grove verschralingselementen, beigebruine oxyderende bakking; korrelig oppervlak. Wanddikte 22 mm.

Zuid-Spanje.

Dolia

14. Voorraadpot; enkele kleine wandscherven.

Beigebruine klei met grove verschralingselementen (vooral bruine kleiklontertjes), oxyderende bakking; geëffend oppervlak. Wanddikte 8 mm.

Kookpotten, kommen en borden

15. Kookpot met aanzet van opstaande lip; Randscherf.

Beigebruine klei verschraald met chamotte, reducerende bakking, gedraaid; grijszwarte binnenwand, donkerbeige geëffende buitenwand.

16. Kookpotwaar; wandscherf.

Bleekbeige fijn verschraalde klei, harde reducerende bakking, gedraaid.

17. Kookpot met dekselgeul; randscherf.

Bleek-okerbruine klei met grove verschralingselementen, oxyderende bakking; korrelig oppervlak, zwart gesmoord.

Type *Niederbieber* 89.

Importwaar, eind 2de - eerste helft 3de eeuw.

18. Bord; twee passende fragmenten.

Schuine wand, convex profiel, twee groeven onder de rand.

Beige klei met grove verschralingselementen, oxyderende bakking; geëffend oppervlak, zwart gesmoord.

Vgl. type *Niederbieber* 111.

Importwaar.

19. Bord; gebroken, vrijwel volledig bewaard.

Schuine wand, convex profiel, twee groeven onder de rand en één aan de basis.

Bleekbeige klei met grove verschralingselementen, oxyderende bakking; ruwwandig oppervlak.

Vgl. type *Niederbieber* 111.

Importwaar, eind 2de eeuw.

Deksel

20. Deksel in kustaardewerk; fragmenten.

Geonduleerd profiel.

Donker-beigebruine klei, verschraald met chamotte en fijne keitjes, reducerende bakking, handgemaakt; donkergrauw oppervlak met kamversiering.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

Diverse

21. Potje in grijs aardewerk; fragmenten van onderste gedeelte.
Bandvormige versiering.
Grijze zandige klei, harde bleekbruine oxyderende bakking, gedraaid; donkergrijs licht korrelig oppervlak.
22. Gewoon aardewerk; wandscherf.
Donkergrijze kern, hoofdzakelijk verschaald met zwart organisch materiaal, reducerende bakking; beigebruine geffende wanden.
23. Gewoon aardewerk (kookpot ?); wandscherf van schouder.
Grauwzwarte klei met grove verschralingselementen, reducerend gebakken, vermoedelijk gedraaid; ruwwandig oppervlak.
24. Gewoon aardewerk; wandscherf.
Bleekbeige klei, verschaald met bleke kleiklontertjes; geëffend oppervlak.

METAAL

Brons

25. Beugel*fibula* met wangenscharnier; fragment.
Vertind.
Bewaard zijn: aanzet halfronde kopplaat met wangenscharnier, aanzet naald, aanzet geprofileerde beugel.
Type BÖHME 18, RIHA 7.1.1.: Hadrianus - Antonijns.
26. Puntvormig voorwerp.
Bovenaan afgebroken.
Massief loodbrons; groenbruine patina.

IJzer

27. Een tien-tal fragmenten van volledig geoxydeerde ijzeren voorwerpen, onder meer:
 - een vijf-tal nagels
 - fragment van de kop van *spiraalfibula*.

BOUWMATERIAAL

Dakpannen

28. Een dertig-tal panfragmenten.
Typologisch:
 - *tegulae*; enkele kleine fragmenten
 - *imbrices*; talrijke fragmenten.Technisch:
 - oranjebruine zandige klei, eerder zacht gebakken

- harde baksteenrode klei.

VARIA

Klei

29. Enkele kleibrokjes.
Bleek gebakken, vormloos.

Hout

30. Houtskool.
Een twaalf-tal brokjes.

Dankwoord

De tekeningen van deze bijdrage zijn van de hand van J. Angenon, technicus Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa (Universiteit Gent). Grondplan en doorsnede van de waterputten van Adegem-Staalijzer naar veldopname van J. Rommelaere en J. Semey, 1987. De foto's genomen tijdens het onderzoek van de waterputten te Adegem-Staalijzer (fig. 3, 4 en 6) zijn van J. Semey; de opname van het bronsblik (fig. 10) is van G. Toch (fotograaf Universiteit Gent).

Voor allerlei informatie en raadgevingen danken de auteurs: Prof. dr. J. Bourgeois (Universiteit Gent), G. De Wilde (Lokeren), mevr. dr. J. Lallemand † (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel), mevr. dr. Masschelein (Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel) en mevr. K. Sas (Universiteit Gent).

Bibliografie ¹²

Blicquy = DE LAET S.J. & THOEN H., 1969. Etudes sur la céramique de la nécropole gallo-romaine de Blicquy (Hainaut), IV: La céramique "à enduit rouge-pompéien", *Helinium*, 9: 28-38.

BMC = *British Museum Catalogues. Coins of the Roman Empire in the British Museum*. London, 1923 ss.

BÖHME A., 1972. Die Fibeln der Kastele Saalburg und Zugmantel, *Saalburg Jahrbuch*, 29.

¹² De bibliografie heeft enkel betrekking op het tekstgedeelte en op de beschrijving van de vondstcomplexen (bijlage 2). Voor de exhaustieve bibliografie van de sites verwijzen we naar bijlage 1.

GALLO-ROMEINEN IN ADEGEM EN MALDEGEM

DE CLERCQ W. & THOEN H., 1995. Ijzertijdvondsten te Zomergemboven (gem. Zomergem, O.-VI.), *Lunula*, 3: 73-76.

DRAGENDORFF H., 1895-96. Terra Sigillata, *Bonner Jahrbücher*, 96, 1895: 18-155; 97, 1896: 54-163.

Hees = BRUNSTING H., 1937. *Het grafveld onder Hees bij Nijmegen. Een bijdrage tot de kennis van Ulpia Noviomagus*. Amsterdam.

ISINGS C., 1957. *Roman Glass from dated Finds*. Archaeologica Traiectina, 2. Groningen/Djakarta.

LUDOWICI W., 1901-1914. *Katalog V. Stempel-Namen und Bilder römischer Töpfer, Legions-Ziegel-Stempel, Formen von Sigillata- und anderen Gefässen aus meinen Ausgrabungen in Rheinzabern*.

Niederbieber = OELMANN F., 1914. *Die Keramik des Kastells Niederbieber. Materialien zur römisch-germanischen Keramik*, I. Frankfurt a. M.

OSWALD F., 1931. *Index of Potters' Stamps on Terra Sigillata "Samian Ware"*. Margidunum.

RIC = MATTINGLY H., SYDENHAME., SUTHERLAND C.H. & WEBB P., 1923 ss. *The Roman Imperial Coinage*. London.

RIHA E., 1979. *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*. Forschungen in Augst, 3. Augst.

THOEN H., 1985. Handelsbetrekkingen in de Romeinse tijd in onze gewesten, *VOBOV-Info*, 18-19: 45-49.

THOEN H., 1991. Le camp romain de Maldegem (Flandre orientale, Belgique) et les invasions des Chauques en 172-174 de notre ère. In: THOEN H., BOURGEOIS J., VERMEULEN F., CROMBÉ P. & VERLAECKT K., 1991. *Studia Archaeologica. Liber Amicorum Jacques A.E. Nenquin*. Gent: 185-200.